

COT | Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement
an Aon company

Centre for Terrorism and
Counterterrorism
Campus Den Haag

Onderzoek naar de maatschappelijke effecten van bestuurlijk optreden bij terreurdreiging en extreem geweld

Bevindingen uit vier casusstudies

Opdrachtgever

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD)

Opdrachtnemer

COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement &
Centrum voor Terrorisme en Contraterrorisme (CTC) aan de
Universiteit Leiden - Campus Den Haag

Datum

Den Haag, juni 2012

Onderzoek naar de maatschappelijke effecten van bestuurlijk optreden bij terreurdreiging en extreem geweld

Deze casusstudies zijn uitgevoerd door (op alfabetische volgorde):

Prof. Dr. E. Bakker	-	Centrum voor Terrorisme en Contraterrorisme
Prof. Dr. B.A. De Graaf	-	Centrum voor Terrorisme en Contraterrorisme
L. van der Heide MSc	-	Centrum voor Terrorisme en Contraterrorisme
D. de Hoog MA, MSc	-	COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement
L.P. van der Varst MSc	-	COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
1.1	Introductie	1
1.2	Doelstelling.....	2
1.3	Performativiteit: de theorie	2
1.4	Casusselectie.....	4
1.5	Opzet studie	5
2	De cases.....	6
2.1	Inleiding.....	6
2.2	Terreurdreiging in Amsterdam	6
2.3	De aanslag op Koninginnedag	7
2.4	De damschreeuwer	7
2.5	Arrestaties op kerstavond	7
3	Synergie: resultaten analyse	9
3.1	Inleiding.....	9
3.2	Securitisering	9
3.3	Sociale extensivering	10
3.4	Geografische extensivering.....	11
3.5	Historische extensivering	11
3.6	Retorische extensivering.....	12
3.7	Samengevat	13
4	Performativiteit: slotbeschouwing	17
4.1	Inleiding.....	17
4.2	Beschouwing.....	17
4.3	Bespiegelende conclusies.....	18
4.4	Aanbevelingen	19
4.5	Tot slot	21
	Lijst van afkortingen	22
	Bronnenlijst	23
	Over het CTC	25
	Over het COT	25

1 Inleiding

1.1 Introductie

De afgelopen jaren is onze samenleving meerdere malen opgeschrikt door (extreme) geweldsincidenten. Politieke moorden en aanslagen zoals de moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh, de aanslag op Koninginnedag te Apeldoorn en het schietdrama in Alphen aan de Rijn hadden elk een grote maatschappelijk impact. Hetzelfde gold voor enkele gebeurtenissen waar sprake was van een (mogelijk terroristische) dreiging. Te denken valt aan de paniek die ontstond tijdens de nationale Dodenherdenking op de Dam in 2010 en de arrestatie van twaalf Somaliers op Kerstavond 2010.

Dit zijn stuk voor stuk extreme gebeurtenissen die de speciale aandacht van burgers en media opeisen. Enerzijds wordt dat veroorzaakt doordat deze gebeurtenissen de dagelijkse (normale) gang van zaken doorbreken – en daarmee een schok teweegbrengen. Anderzijds omdat het geweld opzettelijk wordt gepleegd door medeburgers. Deze daden maken ons bewust van de gevaren in onze samenleving; gevaren die tot gevoelens van stress, angst en onrust onder de bevolking kunnen leiden.

Extreme geweldsdreigingen en –incidenten vormen een bedreiging voor de democratische rechtsorde en de openbare orde en veiligheid. Tevens vormen zij een bron van gevoelens van onrust, onveiligheid en angst. Bovendien kan kan toekomstig geweld – ondanks inspanningen van overheidsorganisaties om (terreur)dreiging en gewelddaden te voorkomen – nooit worden uitgesloten.

Als een dergelijk incident zich voordoet, is de taak van de overheid in eerste instantie erop gericht de bron van dreiging en geweld weg te nemen en daarnaast de negatieve maatschappelijke effecten van geweld te beperken. Betrokken overheden op verschillende niveaus in het openbaar bestuur zullen daarbij optreden, gebruik makend van de verschillende bevoegdheden en maatregelen waarover zij beschikken. Het is belangrijk te beseffen dat de wijze waarop deze respons wordt vormgegeven invloed kan hebben- zowel positief als negatief- op de mate van angst en onrust onder de bevolking. De overheidsrespons kan (onbewust!) zowel een escalierend als een de-escalierend effect uitoefenen.

Het extreme karakter van dreiging en geweldsincidenten, de massale aandacht die zij opeisen en de impact die dat uitoefent op de bevolking stellen extreem hoge eisen aan de wijze waarop autoriteiten op deze vormen van geweld reageren. Elk aspect van het overheidsoptreden wordt nauwgezet gevolgd en beoordeeld door de media en de burger, elke handeling heeft consequenties en elke onzorgvuldigheid wordt breed uitgemeten in de pers.

De uitdaging waar partijen in de brede veiligheidsketen in het licht van (dreigend) geweld voor staan is om zorgvuldig en doelgericht maatregelen in het kader van crisismanagement en crisiscommunicatie te treffen – daarbij rekening houdend met de impact van die maatregelen op gevoelens van angst en onzekerheid onder de bevolking. Tegelijkertijd zullen die maatregelen – onder acute omstandigheden – vertrouwen moeten wekken en de veerkracht in de maatschappij moeten stimuleren. Dit onderzoek en de daaruit voortkomende aanbevelingen zijn bedoeld om overheden in de praktijk te maken hebben met uitdagingen van extreem geweld te ondersteunen, zowel op het vlak van crisismanagement als op het gebied van crisiscommunicatie.

1.2 Doelstelling

De doelstelling van deze studie betrof de wetenschappelijke analyse van het contraterrorismebeleid en de communicatiestrategie van de partijen in de veiligheidsketen ten behoeve van een hulpmiddel waarmee angstzaaiende effecten van aanslagen wordt gereduceerd. Deze analyse is toegepast op vier casusstudies.

De analyse is uitgevoerd met het oog op het verder verbeteren van het overheidsoptreden in reactie op (terrorisme)dreiging en extreem geweld. Het gaat daarbij om door mensen veroorzaakte dreigingen en geweld, zogenaamde *man-made threats* met potentieel grote maatschappelijke impact. De resultaten van het onderzoek vormden input voor een bestuurlijk hulpmiddel.¹ Dit hulpmiddel moet bijdragen aan het vergroten van het bewustzijn over de maatschappelijke en bestuurlijke effecten die uitgaan van het overheidsoptreden en mogelijkheden bieden om die effecten te beïnvloeden.

Tevens is een expertpanel georganiseerd over het ontwikkelde eindproduct. Het expertpanel was samengesteld uit (communicatie)adviseurs bij organisaties in de veiligheidsketen. De resultaten van het expertpanel dat plaatsvond op 22 februari 2012 zijn gebruikt voor de doorontwikkeling van het eindproduct.

Deze studie, zowel de casusstudies als het hulpmiddel, is uitgevoerd in opdracht van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD). Vertegenwoordigers van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) hadden zitting in de begeleidingscommissie van het onderzoek. Het COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement en het Centrum voor Terrorisme en Contraterrorisme van de Universiteit Leiden zijn verantwoordelijk voor de inhoudelijke totstandkoming van het hulpmiddel.

1.3 Performativiteit: de theorie

Het wetenschappelijk uitgangspunt van dit model is het concept 'performative power', of performativiteit van terrorisme en terrorismebestrijding.²

Performativiteit houdt de mate in waarin terroristische aanslagen, maar ook het beleid gericht op het bestrijden en voorkomen daarvan bijdraagt aan mobilisering van de bevolking rond het thema terrorisme, dreiging en angst.

In de studie van De Graaf worden diverse indicatoren van performativiteit genoemd. We noemen de voor dit model belangrijkste indicatoren:

1. De mate waarin de dreiging c.q. geweldsincident wordt gepolitiseerd en de mate waarin speciale (lees: uitzonderlijke & zichtbare) maatregelen worden getroffen om de dreiging c.q. geweldsincident het hoofd te bieden. (securitisering)
2. De mate waarin de dreiging c.q. geweldsincident geografisch wordt uitgebreid (ofwel: wordt een incident als lokaal of nationaal probleem neergezet?) (geografische extensivering)
3. De mate waarin de dreiging c.q. geweldsincident wordt gelinkt aan eerdere rampen, incidenten, bestaande angsten en/of gevaren. (historische extensivering)
4. De mate waarin de kring van (mogelijke) daders klein of groot wordt gemaakt (ofwel: worden de verdachten als vertegenwoordigers van een grotere groep of als individuen beschouwd en wordt dat ook gecommuniceerd?) (sociale extensivering)

¹De grondslag van deze rapportage wordt gevormd door vier uitgebreide casusstudies.

²Graaf, de, B., Theater van de angst, 2010.

5. De mate waarin er gebruik wordt gemaakt van dramatiserende taal, oorlogsretoriek, of mobilisatie van de bevolking. (retorische extensivering)

Een positief antwoord op deze vragen, verhoogt de mate van performativiteit van het beleid. Dat kan een bewuste keuze of een noodzakelijke consequentie zijn. Maar overheden moeten erop bedacht zijn dat door het securitiseren of op enigerlei wijze extensiveren van een incident gevoelens van angst, onrust en onzekerheid onder de bevolking kunnen worden aangewakkerd. Overheidshandelen kan dus zélf een crisis verergeren of mitigeren – waarbij overheidshandelen vanzelfsprekend maar één van de factoren is. Daarom is het uitermate belangrijk om als overheid bewust te zijn van de (onbedoelde) neveneffecten van het eigen optreden: de performativiteit.

Angst wordt binnen dit onderzoek gedefinieerd als sociale onrust, meer specifiek 'een algemeen klimaat van onzekerheid en psychische onrust'.³ Met mobilisering wordt bedoeld: het direct betrekken van de bevolking bij de bestrijding van terrorisme.⁴ Terrorismebestrijders kunnen nadrukkelijk de bevolking mobiliseren door bijvoorbeeld het publiceren van *Ten Most Wanted*-lijsten, razzia's en klopjachten, maar ook door middel van minder offensieve tactieken zoals informatie- en publiekscampagnes ('Nederland tegen Terrorisme').

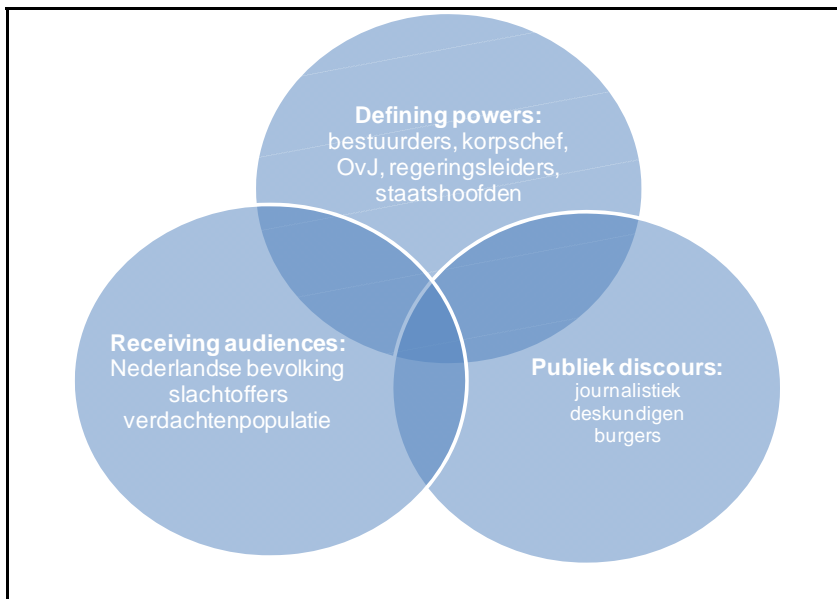
De performativiteit van overheidsbeleid wordt bepaald door een vijftal elementen, te weten securitisering, historische-, geografische-, sociale-, en retorische extensivering. Securitiseren is een subdomein van *agendasetting* – in het veiligheidsdomein – en speelt binnen het bepalen van de performativiteit een grote rol. Securitiseren is het politiseren, uitbreiden en oprekken van veiligheidsmaatregelen (Buzan 1998). Actoren kunnen uitspraken doen met betrekking tot incidenten waarbij ze het incident in het licht van (politieke) overtuigingen plaatsen of de gebeurtenissen aanwenden om hun eigen politieke programma te ondersteunen. Securitiseren wordt versterkt door de verschillende vormen van extensivering. In deze studie onderscheiden we vier vormen van extensivering, namelijk sociale, geografische, historische en retorische extensivering.

De *positional power* van de betreffende actoren speelt een rol bij de *agendasetting*. Positional power is de mate van macht en invloed van actoren binnen het politieke systeem en/of in het publieke debat. De relatieve machtspositie is gebaseerd op formele en informele posities van actoren in het openbaar bestuur en in het publieke debat. Naarmate meer personen met een hogere positionele power zich uitspreken over het incident is er sprake van een hogere politisering – en dus een hogere performativiteit.

Figuur 1.3: Defining powers, audiences en publiek discours

³ Horgan, J., *The Psychology of Terrorism*, p. 2., Routledge, Londen, 2005.

⁴ Graaf, de B., *Theater van de angst*, 2010, pp. 142-143.

De securitisering van overheidsbeleid heeft invloed op diverse ‘receiving of target audiences’: de directe betrokkenen, de bredere maatschappij en de verdachtenpopulatie. Onder verdachtenpopulatie wordt de (fictieve) gemeenschap c.q. populatie verstaan waartoe de verdachten van dreiging of geweld (worden verondersteld te) behoren. Deze groepen kunnen sterk reageren op overheidsmaatregelen, met andere woorden terecht dan wel onterecht aanstoot nemen of gebruskeerd worden door het optreden van de overheid.

1.4 Casusselectie

In dit onderzoek zijn vier casusstudies uitgevoerd. De casus bevatten reconstructies van het publieke discours dat ontstond naar aanleiding van dreiging en incidenten en de overheidsreactie op die incidenten. Het zwaartepunt van dit onderzoek ligt bij het overheidsoptreden- en communicatie waarbij we er vanuit zijn gegaan dat van overheidsmaatregelen ook een grote communicatieve werking uitgaat. Wij hebben steeds onderzocht welke maatregelen de overheid heeft genomen naar aanleiding van een dreiging/incident, hoe daarover gecommuniceerd werd en welk beeld er vervolgens in het publieke en mediadiscours ontstond van het incident.

De volgende cases staan centraal:

1. Terreurdreiging in Amsterdam (2009)
2. De aanslag op Koninginnedag (2009)
3. De damschreeuwer (2010)
4. Arrestatie vermeende terroristen kerstavond Rotterdam en Gilze-Rijen (2010)

Deze casussen zijn gekozen op basis van een aantal criteria. Allereerst is het onderzoek bedoeld om het contraterrorismebeleid en de daarbij horende communicatiestrategie in Nederland te analyseren, vandaar dat het van belang is Nederlandse cases te selecteren waarin we het beleid en de communicatie binnen de veiligheidsketen in de praktijk kunnen terugzien.

In dit onderzoek gaat het om het verminderen van angst naar aanleiding van terrorisme, waaruit een tweede criterium voortvloeit: in de cases moest daadwerkelijk sprake zijn geweest van (een reëel vermoeden van) een terroristisch oogmerk – of waarbij in de aanloop naar of direct na het incident het idee bestond dat er mogelijk terrorisme in het spel was (bijvoorbeeld in het geval van de Apeldoorn-en de damschreeuwer-casus). Een derde en laatste criterium vormde de actualiteit. Het was de bedoeling een analyse van het discours dat ontstond naar aanleiding van recente gevallen van (terreur)dreiging uit te voeren.

1.5 Opzet studie

De opzet van het onderzoek is als volgt: aan de hand van vier casus van (dreiging van) extreem geweld in Nederland analyseren wij het discours dat ontstond over die dreiging. Daarbij kijken we op welke wijze de verschillende facetten van het overheidsoptreden resoneerden in het publieke en mediadiscours. Het discours dat naar aanleiding van de gebeurtenissen ontstond, is gereconstrueerd door gebruikmaking van open bronnen. Er is geput uit een breed scala aan bronnen: dagbladen (NRC Handelsblad, De Volkskrant, Trouw, De Telegraaf, Parool), tijdschriften (HP/De Tijd, Vrij Nederland, De Groene Amsterdammer, Elsevier), websites en internetfora (GeenStijl, Indymedia.nl, Maroc.nl, Marokko.nl) en nieuws- en actualiteitenprogramma's (NOS Journaal, RTL Nieuws, Pauw&Witteveen, De Wereld Draait Door). De dataverzameling is afgebakend tot twee weken na het plaatsvinden van het incident. Tevens heeft steekproefsgewijs dataverzameling plaatsgevonden op bepaalde tijdstippen in de nasleep van het incident.

In dit onderzoek richten wij ons naast de traditionele bronnen zoals dagbladen en nieuws- en actualiteitenprogramma's ook expliciet op de rol van nieuwe of sociale media. In het huidige medialandschap spelen sociale media zoals Twitter, Facebook, YouTube en internetfora een belangrijke rol. Burgers zijn in veel gevallen zelf ooggetuige van gebeurtenissen en verspreiden nieuws- en beeldberichten van het gebeurde op internet. In veel gevallen zijn zij zelfs eerder op de hoogte dan de overheid zelf. Het is dan ook essentieel dat overheidsactoren in het bestuurlijk veld aandacht besteden aan de rol van sociale media. In deze analyse hebben wij in ieder geval de berichten en beelden op YouTube en op diverse internetfora meegenomen in het onderzoek. Helaas bieden Twitter en Facebook geen mogelijkheid in hun geschiedenis te zoeken vanwege privacyoverwegingen. Deze media zijn dan ook niet betrokken in dit onderzoek – enkele Twitterberichten die terugkwamen in krantenartikelen of op internetfora daargelaten.

2 De cases

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven we een bondige beschrijving van de bestudeerde cases, respectievelijk de terreurdreiging in Amsterdam, de aanslag op Koninginnedag in Apeldoorn, de Damschreeuwer en arrestaties op kerstavond. De beschrijving is gebaseerd op casusstudies die ten grondslag liggen aan deze synergie van resultaten.

2.2 Terreurdreiging in Amsterdam

Op woensdagavond 11 maart 2009 kwam een telefonische melding binnen bij het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD), waaruit bleek dat drie mannen van plan waren een aanslag te plegen met explosieven op twee doelen in Amsterdam: de Ikea en de Mediamarkt. Direct na het telefoontje kwamen verschillende diensten op zowel regionaal als nationaal niveau in actie. Door de politie Amsterdam-Amstelland, werd direct een persbericht naar buiten gebracht met de titel 'Explosievendreiging Arena-Boulevard en Ikea'.⁵ In de nacht van 11 op 12 maart werd de dreiging als serieus beoordeeld en in de ochtend werd besloten de Ikea en de winkels in het Arenagebied niet open te laten gaan met het oog op de veiligheid van personen. Aangezien de Ikea en nog een aantal andere winkels aan de Arena-Boulevard op dat tijdstip al geopend waren, moesten de panden worden ontruimd. De ontruiming van de Ikea verliep rustig, het aantal klanten was op dat tijdstip nog beperkt omdat klanten op het moment van de ontruiming alleen bij de winkel terecht konden om te ontbijten.

Om 13.00 uur berichtte de politie Amsterdam-Amstelland dat het onderzoek naar de dreiging met explosieven is nog in volle gang was. In de loop van de middag werden meerdere verdachten aangehouden door de Dienst Speciale Interventies (DSI). In diverse media, zowel op internet als op televisie, werd gedurende de dag gespeculeerd over het incident. Waarom was de zaak zo grootschalig aangepakt? Om 21.15 werd live op tv een gezamenlijke persconferentie van de Driehoek op het hoofdbureau van de politie in Amsterdam uitgezonden. De tekst van de persconferentie werd ook via een persbericht op internet gepubliceerd. In die persconferentie meldde Hoofdofficier van Justitie Bolhaar dat de daders allemaal Nederlanders met een Marokkaanse achtergrond waren en dat er een link was tussen een van de daders en de aanslagen in Madrid, namelijk een familieband. Ook werd vermeld dat op de locaties waar de verdachten waren aangehouden huiszoekingen werden verricht en dat de winkels en de bioscoop die gesloten waren op die dag ook niet meer open zouden gaan. Bovendien werd een concert in de Heineken Music Hall van de band 'The Killers', in verband met de bomdreiging⁶ afgelast.⁷

Een dag later maakte de Amsterdamse driehoek bekend dat er niet langer sprake was van een terreurdreiging en dat de Arenaboulevard weer toegankelijk was voor bezoekers. Die dag – en de periode daarna – werd gekenmerkt door discussie in de media over hoe serieus de dreiging was geweest en in hoeverre de daarop volgende maatregelen terecht waren.

⁵ Politie Amsterdam-Amstelland, 'Explosievendreiging Arena-Boulevard en Ikea', 12 Maart 2009, <http://www.politie-amsterdam-amstelland.nl/get.cfm?id=8158&> (Geraadpleegd op 16 augustus 2011).

⁶ AT5, 'Concert The Killers in HMH afgelast', <http://www.at5.nl/artikelen/13923/concert-the-killers-afgelast>, 12 maart 2009, 18:18 uur.

⁷ Politie Amsterdam-Amstelland, '7 aanhoudingen na explosievendreiging', 12 Maart 2009, <http://www.amsterdam.nl/?u=1236946938845&ActItdt=174548&ActLbI=pagina> (Geraadpleegd op 16 augustus 2011).

2.3 De aanslag op Koninginnedag

De aanslag op Koninginnedag 2009 was een gebeurtenis die plaatsvond op 30 april 2009, toen in Apeldoorn een auto inreed op een optocht waar de Koninklijke Familie deel van uit maakte, met acht doden tot gevolg. De aanslag vond plaats rond 11.50 uur, tijdens de officiële viering van Koninginnedag. Op het moment dat de open bus van de Loolaan de Zwolseweg op draaide, met de bedoeling om vervolgens langs het monument De Naald de oprijlaan van het paleis op te gaan, kwam met grote snelheid vanuit zuidwestelijke richting een personenauto aanrijden. De auto, een zwarte Suzuki Swift, reed over de Jachtlaan in de richting van de Zwolseweg, ramde afscheidingen, schepte op het kruispunt Jachtlaan-Loolaan 17 mensen uit het publiek en reed vlak langs honderden toeschouwers, waaronder fotografen, journalisten en cameramensen en kwam daarna tot stilstand tegen De Naald. De open bus waarmee de Koninklijke Familie werd vervoerd reed op dat moment juist langs dat punt, zo'n vijftien meter verderop aan de andere kant van de weg, waardoor zij mede getuige was van de klap. De bus zelf werd niet geraakt. Dit alles was grotendeels live te zien op televisie. De aanslag kostte acht mensen het leven, onder wie de bestuurder van de auto, Karst Tates. De Koninklijke Familie, op wie volgens de eerst aanwezige officier van de Koninklijke Marechaussee de aanslag gericht was, bleef ongedeerd.

2.4 De damschreeuwer

De damschreeuwer-casus verwijst naar de een incident tijdens de Nationale Dodenherdenking op de Dam in Amsterdam op 4 mei 2010. Tijdens de 2 minuten stilte van de herdenking van 2010 slaakte Gennaro P. (die daarna bekend werd als 'de damschreeuwer') een harde, lange kreet, waardoor onder de duizenden aanwezigen grote paniek ontstond. De menigte stooft uiteen en buitelde over elkaar heen, met tientallen gewonden als gevolg. Een aantal mensen liep botbreuken op. In maart 2012 werd de damschreeuwer veroordeeld tot 16 maanden celstraf, waarvan 8 voorwaardelijk. Het hof bepaalde dat P. 5 jaar lang niet op de Dam in Amsterdam mag zijn, tijdens de jaarlijkse dodenherdenking. Net als het Openbaar Ministerie (OM) vond het hof dat het geschreeuw van P. de oorzaak van alle ellende is geweest. De angst zit er bij grote menigten flink in, sinds de grote terreuraanslagen in de VS en Europa en de mislukte aanslag op de koninklijke familie tijdens Koninginnedag in Apeldoorn, tekende het hof aan. Gennaro P. had moeten en kunnen voorzien dat zijn gebul op die plek, tussen al die mensen, grote gevolgen zou kunnen hebben. De damschreeuwer vond zelf dat niet hij, maar het gegil van een geschrokken vrouw en omvallende dranghekken de oorzaak van de massale paniek zijn geweest.

2.5 Arrestaties op kerstavond

Enkele dagen voor kerst 2010 kwam bij de AIVD informatie binnen. De eigenaar van een belwinkel in Rotterdam zou twee buitenlandse terroristen onderdak bieden. Een observatieteam ziet vlak na de melding twee mannen na sluitingstijd met reistassen buiten de winkel staan. De twee mannen worden bij de belwinkel opgehaald door twee andere personen en vertrekken in hun gezelschap naar het Van der Valk-hotel in Gilze-Rijen, waar ze twee hotelkamers voor een aantal nachten hebben geboekt. Bij het hotel arriveren nog drie andere Somalische mannen; bij hun aankomst is een observatieteam van de AIVD aanwezig. De zeven Somaliërs praten een aantal uren met elkaar en vertrekken daarna uit het hotel – de andere hotelkamers worden geannuleerd.

De AIVD deed op dat moment al langer onderzoek naar mogelijke terroristische dreiging die van Somaliërs in Nederland uitgaat en dat onderzoek mondt een dag later, vrijdag 24 december 2010, uit in een ambtsbericht van de geheime dienst aan het Openbaar Ministerie (OM) waarin vier personen bij naam worden genoemd.⁸ Volgens het ambtsbericht willen de verdachten op korte termijn een terroristische aanslag plegen in Nederland.⁹ De mannen zouden banden onderhouden met de

⁸ De Volkskrant, 'Meer Somaliërs opgepakt door OM dan AIVD wilde', 28 december 2010, 16:46 uur.

⁹ NOS Journaal, zaterdag 25 december 2010, 16:00 uur, Eva Jinek.

islamitische strijdgroep Al Shabaab in Somalië; een van de mannen zou familie zijn van een Al Shabaab-commandant.¹⁰

Naar aanleiding van dit ambtsbericht doet de Dienst Speciale Interventies (DSI) vrijdagavond 24 december vanaf 21:00 uur 's avonds een inval op diverse adressen in Delfshaven in Rotterdam-West en Gilze-Rijen. In totaal worden twee woningen en twee belwinkels in Rotterdam doorzocht en een motelkamer in Gilze. Op een van de adressen, een belwinkel in Rotterdam-West, wordt de deur geforceerd en worden elf computers in beslag genomen. Ook wordt een aantal verdachten opgepakt op de snelweg, drie personen bij een tankstation in de buurt van Schiphol en een laatste verdachte wordt met zijn auto van de weg gehaald bij Sliedrecht en gearresteerd. In totaal worden twaalf mannen van Somalische afkomst aangehouden wegens verdenking van betrokkenheid bij terrorisme.

¹⁰ VK.nl, 'Somaliërs verdacht van banden met terroristen', <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/1185791/2010/12/27/Somaliërs-verdacht-van-banden-met-terroristen.dhtml>, 27 december 2010, 02:50 uur.

3 Synergie: resultaten analyse

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bevat een synergie van de resultaten van de casusstudies. De synergie wordt gepresenteerd aan de hand van de vijf indicatoren van performativiteit.

3.2 Securitisering

Een kernvraag in het performativiteitsmodel is de vraag naar de mate van securitisering van de dreiging c.q. het publieke geweld. Anders geformuleerd: De mate waarin de dreiging of het geweldsincident wordt gepolitiseerd en de mate waarin speciale (uitzonderlijke en zichtbare) maatregelen worden getroffen om de dreiging/het geweldsincident het hoofd te bieden. Een positief antwoord op de vraag verhoogt de performativiteit van het beleid en daarmee de nationale toestand van angst en onzekerheid.

Op basis van de Ikea-casus concludeerden wij dat securitisering niet noodzakelijkerwijs problematisch is. Veiligheidsmaatregelen zoals ontruiming worden geaccepteerd door de bevolking als die maatregelen in de ogen van het publiek noodzakelijk, proportioneel en rechtvaardig worden geacht. Daarbij is het zaak duidelijk te communiceren over de noodzaak van die maatregelen, temeer zodra het om zichtbare maatregelen zoals de aanwezigheid van de Mobiele Eenheid, het afzetten of ontruimen van een bepaald gebied gaat. Voor de overheid is het steeds zaak te streven naar een goede balans, ofwel een goede proportionaliteit tussen de dreiging en het overheidsoptreden. Als het idee van disproportionaliteit ontstaat in het publieke discours, zoals in de Ikea-casus het geval was, ontstaat ruimte voor ridiculisering en aantasting van de geloofwaardigheid van de overheid.

Wat we op basis van alle cases kunnen concluderen ten aanzien van securitisering is dat met name zichtbare veiligheidsmaatregelen bijdragen aan een hoge securitisering. Bij de Ikea-casus ging het om het ontruimen en afzetten van de Arenaboulevard en de daar gevestigde winkels. Tijdens Koninginnedag 2009 en de Dodenherdenking 2010 kwamen we tot de conclusie dat het incident al in de aanloop naar het gebeuren werd gesecuritiseerd door zichtbare beveiligings- en veiligheidsmaatregelen. Ook de zichtbaarheid van incidenten via landelijke media en de effecten daarvan (hulende mensen, schokkende beelden, paniek), zeker als sprake is van live-verslaggeving, draagt sterk bij aan de securitisering. Zowel het incident op Koninginnedag als het incident met de damschreeuwer waren live op televisie te volgen. In de Kerstavond 2010-casus werd het incident vooral gesecuritiseerd door de invallen en aanhoudingen van de verdachten, waarbij deuren werden ingetrapt en ruiten sneuvelden.

De politisering van de diverse incidenten is in de bestudeerde casus beperkt. Politici reageren doorgaans niet direct en als ze reageren dan doen ze dat vaak genuanceerd. Een uitzondering daarop vormde een Twitter-bericht van Wilders naar aanleiding van de arrestatie van de twaalf Somaliërs op Kerstavond 2010: "De 12 opgepakte Somalische terreurverdachten zochten volgens mij in NL niet direct naar wat ons verbindt en delen onze waarden vast ook niet." Toch was ook van die politisering het effect beperkt, het bericht werd door een paar kranten opgepikt en op de website gepubliceerd maar het leidde niet tot een intense politieke discussie. De mate van politisering is echter sterk incidentafhankelijk. Met name kenmerken van verdachten spelen hierbij een rol, maar ook een gepercipieerd zwak overheidsoptreden kan bijdragen aan sterkere politisering.

In de Koninginnedag-casus zagen we dat de performance van de betrokken bestuurlijke actoren hoog was: ze waren veel en nadrukkelijk aanwezig in het mediadiscours. Er werd snel informatie verstrekt over de verdachte en mogelijke terreurverbanden worden snel uitgesloten waardoor de securitisering in eerste instantie beperkt werd gehouden. Twee dagen na het incident nam de securitisering echter zienderogen toe. Er stonden twee publieke optredens gepland waar de

leden van het Koningshuis en andere hoogwaardigheidsbekleders acte de presence zouden geven. Die optredens gingen gepaard met voor Nederland ongekeende beveiligingsmaatregelen. De hoge security-levels werden toch, los van enkele kritische kanttekeningen in het mediadiscours, door de bevolking over het algemeen als rechtvaardig en legitiem beschouwd. Securitisering is dus sterk contextafhankelijk.

De Apeldoorn-casus leidde tot veel discussie over beveiligingsniveaus rond nationale evenementen en publieke optredens van de koninklijke familie en vormde daarmee een voedingsbodem voor toekomstige securitisering. Daarmee bood de casus nadrukkelijk kansen voor uitbreiding en oprekken van bevoegdheden door organisaties zoals de NCTV.

Al met al kunnen we concluderen dat securitisering moeilijk te beïnvloeden is vanuit de overheid, zeker niet wanneer vanuit risico-overwegingen snel wordt ingegrepen. Tegelijk is securitisering niet per definitie een probleem als er een balans tussen bevoegdheden, rechtswaarborgen en nazorg vanuit de overheid. Publieke agendering en zichtbare veiligheidsmaatregelen staan dan in verhouding tot de waargenomen dreigingniveau. De gehanteerde strategie is congruent met de ervaren dreiging.¹¹ Veiligheidsmaatregelen zullen vergezeld moeten gaan van deugdelijk en helder beargumenteerde onderbouwing door de verantwoordelijke bestuurders.

Burgers verwachten tijdens ingrijpende gebeurtenissen zoals het plaatsvinden van grootschalig geweld van politici dat ze uitspraken doen over de gebeurtenissen. De gebeurtenissen laten passeren zonder er woorden aan vuil te maken zal bevreemding wekken. Politieke uitspraken en framing leiden echter niet automatisch tot vermeerdering van angst. Het gaat er niettemin wel om wat politici en bestuurders precies zeggen. De inhoud en woordkeuze spelen kortom wel degelijk een rol.

3.3 Sociale extensivering

Een tweede element van performativiteit wordt gevormd door sociale extensivering. Daarbij is de volgende vraag gesteld: wordt de kring van (mogelijke) daders klein of groot gemaakt, worden de verdachten als vertegenwoordigers van een grotere groep of als individuen beschouwd?

In de Ikea-casus was sprake van sociale extensivering van de dreiging, zeker in de eerste uren na bekendmaking van de etniciteit van de Marokkaanse verdachten. De omgang met sociale extensivering is een lastige kwestie. Kopschef Welten en burgemeester Cohen waren van mening dat zonder het bekendmaken van de etniciteit een oncontroleerbare stroom geruchten op gang zou zijn gekomen. Daar hadden ze vrijwel zeker gelijk in. Maar met communicatie over de ernst van de dreiging en een uitstel van stigmatisering hadden de autoriteiten wel wat tijd kunnen winnen, om vervolgens de aard van de dreiging te kunnen ontzenuwen of niet. De keerzijde van snelle sociale extensivering is stigmatisering en publieke verontwaardiging.

Ook in de Kerstavond 2010-casus werd de dreiging al meteen op een bevolkingsgroep toegepast, door de etniciteit van de verdachten te noemen. De dreiging en de daarop volgende veiligheidsmaatregelen werden direct gepolitiseerd, zo blijkt uit uitspraken van politici. Verschillende partijen gaven hun mening en 'frameden' daarmee de dreiging vanuit hun eigen politieke insteek, wat leidde tot sociale extensivering.

Sociale extensivering van de dreiging is moeilijk te beheersen aangezien in bijvoorbeeld de Kerstavond-casus meerdere mensen de aanhouding van dichtbij meemaakten en het dus niet onbekend kon blijven dat om twaalf personen van Somalische afkomst ging. De vraag is hoe de overheid en de media daar vervolgens mee om moeten gaan. Door de vele berichten over de zorgelijke positie van Somaliërs in Nederland, en gebrek aan een weerwoord daarop – ook vanuit de overheid – werd de stigmatisering van een bevolkingsgroep versterkt en daarmee werd het functioneren van de AIVD zelf in dat opzicht onderwerp van discussie.

¹¹ Eysink Smeets, e.a. 2010.

In het mediadiscours van de Apeldoorn-casus waren verschillende varianten van extensivering aan de orde waaronder *sociaal* (eenlingen, *outcasts*, blank terrorisme). Dat zagen we ook terug in de Dodenherdenking 2010-casus. In die casus was geen sprake van een bredere *target audience*, de damschreeuwer, een Nederlandse man uit Amsterdam, was de enige verdachte. Wel ontstond wat discussie op internetfora over moslims, joden en allochtonen maar dat werd door andere forumgebruikers snel weer afgekap. In de week na het incident en in de nasleep was in geringe mate sprake van sociale extensivering door de discussie die ontstond over eenlingen en verwarde personen, waaraan ook politici meededen (Pechtold en Roemer in het tv-programma *Het Lagerhuis*).

3.4 Geografische extensivering

Een tweede kernvraag in het performativiteitsmodel is de vraag naar de mate van geografische extensivering. Ofwel: wordt de dreiging/het doelwit geografisch uitgebreid? Gaat het om een lokaal of nationaal probleem?

Een conclusie die we ten aanzien van geografische extensivering kunnen trekken is dat deze vorm van extensivering vaak gekoppeld is aan historische extensivering. Vaak wordt dat veroorzaakt door onduidelijkheid over (het doel van) de dreiging waardoor de dreiging zowel geografisch wordt uitgebreid alsook historisch aan meerdere gebeurtenissen wordt gekoppeld. In het geval van de Kerstavond-2010 casus was bijvoorbeeld lang onduidelijk (en in feite nog steeds) wat het eventuele doelwit was van de terreurdreiging van de twaalf aangehouden Somaliërs. Juist die onduidelijkheid bevorderde de discussie daarover en het idee dat het mogelijk om een landelijke dreiging gaat.

In de Koninginnedag-2009 casus was in eerste instantie sprake van een lage geografische extensivering. Vanuit diverse regio's werd de vraag gesteld of activiteiten moesten worden afgelast in verband met het incident maar de lokale autoriteiten kozen voor een gefaseerde afschaling in Apeldoorn zelf, waardoor de geografische extensivering werd beperkt en er zelfs sprake was van desecuritisering. In de week na het incident werd de gebeurtenis wel sterk geografische geëxtensiveerd, opnieuw in combinatie met historische extensivering. Zo was sprake van *geografische* (Afghanistan, internationaal terrorisme) en *historische extensivering* (9/11, oorlog Afghanistan) van de dreiging.

Ten aanzien van geografische extensivering kunnen we concluderen dat wanneer een dreiging lokaal is, het zaak is de dreiging ook lokaal te houden door de communicatie daarover vanuit de overheid. Wanneer een dreiging lokaal wordt afgehandeld, beperkt dat de performativiteit. De communicatie daaromtrent moet dan vervolgens wel synchroon (eenduidige boodschap vanuit diverse overheidsactoren) lopen en van dien aard zijn, dat nadien niet alsnog duidelijk wordt dat het toch bijvoorbeeld een landelijke of internationale dreiging was.

3.5 Historische extensivering

Een vierde element van performativiteit betreft de mate van historische extensivering. We hebben gekeken naar de vraag: wordt de dreiging gelinkt aan eerdere rampen, incidenten, bestaande angsten en/of gevaren?

Historische extensivering is net als geografische extensivering lastig te controleren. In het publieke discours ontstaan deze referenties en vergelijkingen met eerdere, vergelijkbare gebeurtenissen in binnen- en buitenland automatisch. Media, andere politiekorpsen en experts speculeren erop los en halen hun associaties voor de camera aan. Het is aan de autoriteiten om die associaties te bevestigen of te weerleggen. Wanneer een associatie de stigmatisering of angst vergroot, en de informatie is reeds beschikbaar waaruit blijkt dat de associatie niet klopt, dan moet dat zo snel mogelijk naar buiten worden gebracht.

In de Apeldoorn-casus werd het incident historisch geëxtensiveerd, vaak in combinatie met geografische extensivering. Ook in het mediadiscours waren verschillende varianten van extensivering aan de orde waaronder *historisch* (Vuurwerkcramp Enschede, school shootings, Molukse dreiging).

In de Dodenherdenking 2010-casus zien we de historische extensivering vooral terug in de voorbereidingen op de Dodenherdenking en direct na het incident. In de voorbereidingen die werden getroffen om de veiligheid te garanderen werd al verwezen naar eerdere incidenten rondom de dodenherdenking zoals in 2003 toen Marokkaanse jongeren de herdenking verstoorden. Daarnaast concludeerden we dat direct na de ontstane paniek in filmpjes en artikelen werd verwezen naar Koninginnedag 2009. Ook door de lokale Driehoek werd het incident gerelateerd aan de gebeurtenissen een jaar eerder op Koninginnedag.

In de week na het incident en in de nasleep daalde de historische extensivering sterk. Alleen in de aanloop naar dodenherdenking 2011 en tijdens het incident met de *waxinelichtjesgooier* werd nog terug verwezen naar de damschreeuwer.

Historische extensivering lijkt per definitie plaats te vinden doordat media, burgers en experts speculeren en de dreiging koppelen aan eerdere gebeurtenissen. Opnieuw is het dan aan de overheid om die associaties te bevestigen of te weerleggen. Wanneer een associatie de stigmatisering of angst vergroot, en de informatie is reeds beschikbaar waaruit blijkt dat de associatie niet klopt, dan moet dat zo snel mogelijk naar buiten worden gebracht.

3.6 Retorische extensivering

Het laatste aspect van performativiteit dat we hebben geanalyseerd is retorische extensivering. Daarbij hebben we de vraag gesteld: wordt er gebruik gemaakt van dramatiserende taal, oorlogsretoriek, wordt de bevolking tot actie opgeroepen, bij de bestrijding van het gevaar betrokken?

Retorische extensivering vanuit de overheid is vrijwel nooit nodig. Een dreiging die tot een ontruiming leidt, zoals in de Ikea-casus, roept al een ernstig genoeg beeld op. Het taalgebruik vanuit de overheid moet daarom zakelijk blijven. Maar naast de taal, kan ook het beeld, de manier waarop een persconferentie wordt gegeven, wordt gefilmd of de toon waarop wordt gesproken tot retorische extensivering leiden. Dat heeft allerlei ongewenste bijeffecten: ridiculisering, woede, verontwaardiging, polarisatie. In de Ikea-casus zagen we dat gebeuren: de publieke opinie keerde zich tegen Korpschef Welten. Terwijl het laatste wat een hoeder van de openbare orde en veiligheid wil, is dat hij of zij zelf onderwerp van commotie wordt.

In de Apeldoorn-casus concludeerden we dat de retorische extensivering van bestuurlijke actoren laag was. De performance van de driehoek, de burgervader voorop, straalde rust, gezag en vertrouwen uit en het optreden stond voornamelijk in het teken van hulpverlening en rouwverwerking. Dit werd door de bevolking als zeer positief ervaren. Daaruit kunnen we dan ook concluderen dat niet alleen feitelijke en zakelijke communicatie van belang is in de nasleep van een incident – maar dat juist het inspelen op maatschappelijke sentimenten, het aansluiten bij bestaande gevoelens en het creëren van onderlinge betrokkenheid belangrijk is. Daarbij kan de overheid een rol vervullen als *facilitator* – door het bieden van praktische vormen van nazorg zoals onderdak en hulp voor slachtoffers; maar ook door het bieden van duiding en door expliciet een beroep te doen op de onderlinge betrokkenheid en solidariteit.

In de Dodenherdenking-casus kwamen we eveneens we tot de conclusie dat de retorische extensivering beperkt was. De toon van het discours bleef zakelijk, zeker vanuit de overheid tijdens de persconferentie. In de media zagen we echter wel dat de gebeurtenis retorisch werd geëxtensiveerd, met name door de manier waarop verslag werd gedaan over het incident, bijvoorbeeld door Marieke de Vries in het *NOS-journaal*.

Tegelijk bleek dat het publiek zich terdege bewust was van die extensivering en daar gaven zowel burgers op internetfora als ook deskundigen in de media kritiek op de manier van berichtgeving, waardoor de retorische extensivering weer werd beperkt. In de nasleep bleef de retorische extensivering beperkt, met name door het zakelijk(-juridische) karakter van de discussie over de strafmaat en het voorarrest van de damschreeuwer.

In de Kerstavond 2010-casus was het interessant te zien dat de veiligheidsdiensten bij monde van Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding Akerboom en directeur Binnenlandse Veiligheid van de AIVD Van Gemert zelf bewust de media hebben opgezocht om de achtergrond van de aanhoudingen toe te lichten. Dat kalmeerde de discussie niet per definitie maar zorgde wel voor verheldering. Daarmee legde de overheid ook verantwoording af en dat was iets wat goed aansloot bij de roep van het publiek om transparantie en verantwoording.

3.7 Samengevat

Aan de hand van het performativiteitsmodel zijn in dit onderzoek vier cases bestudeerd waarbij is gekeken naar de volgende vijf indicatoren van performativiteit: securitisering, geografische extensivering, sociale extensivering, historische extensivering en retorische extensivering. Deze factoren dragen bij aan een hoge of lage performativiteit rondom een gebeurtenis. In onderstaande geven we tot slot per indicator van performativiteit enkele bevindingen.

1. Securitisering

- Vooral zichtbare veiligheidsmaatregelen dragen bij aan een hoge mate van securitisering. Ook de publieke zichtbaarheid van incidenten via landelijke media en de effecten daarvan (hulende mensen, schokkende beelden, paniek), zeker als sprake is van live-verslaggeving, is van invloed op securitisering. Net als de mate van securitisering, is het politieke gehalte van incidenten en van overheidsoptreden sterk contextafhankelijk. Met name kenmerken van verdachten beïnvloeden het politieke gehalte, maar ook gebrekkig overheidsoptreden kan hieraan bijdragen. Niettemin valt op dat in de bestudeerde cases in bescheiden mate sprake was van politisering.
- Securitisering is door de overheid moeilijk te beïnvloeden, met name zodra vanuit voorzorgoverwegingen ingrijpen urgent is en veiligheidsmaatregelen noodzakelijk worden geacht. Tegelijk is securitisering niet per definitie problematisch zolang er een balans is tussen bevoegdheden, rechtswaarborgen en nazorg vanuit de overheid. Publieke agendering en zichtbare veiligheidsmaatregelen staan dan in verhouding tot de ervaren dreiging. Ontbreekt die proportionaliteit dat ontstaat in het publieke discours ruimte voor ridiculisering van het optreden en komt de geloofwaardigheid van het overheidsoptreden onder druk te staan. Securitisering zal ten alle tijden gepaard moeten gaan met een solide onderbouwing van getroffen maatregelen.

2. Sociale extensivering

- Sociale extensivering komt in alle cases terug. Die extensivering is soms gericht op een specifieke bevolkingsgroep ofwel verdachtenpopulatie; de groep waar verdachten verondersteld worden toe te behoren, zoals in de Amsterdamse Ikea-casus en de arrestaties van terreurverdachten in Rotterdam. In andere gevallen, zoals Apeldoorn, is sprake van brede en daardoor diffuse extensivering. De aanslagpleger wordt geplaatst in een discussie over het gevaar van eenlingen, outcasts en blank terrorisme.
- De mate waarin sprake is van sociale extensivering heeft de overheid maar gedeeltelijk zelf in de hand. Ook als overheden terughoudendheid betrachten bij het vrijgeven van persoonsgegevens van verdachten om stigmatisering van groepen tegen te gaan, kan het voorkomen dat op internet druk gespeculeerd wordt over de achtergrond van verdachten. Soms gevoed door burgers die direct ooggetuigen waren van arrestaties van verdachten zoals het geval was in

Rotterdam. Om dergelijke speculaties en geruchten te voorkomen kunnen overheden ervoor opteren persoonsgegevens zelf vrij te geven. Hiervoor opteerden de leden van de Amsterdamse driehoek, wat hen van diverse kanten kritiek opleverde.

Overzichtstabel casus 2009

Illustraties 2009	Ikea-dreiging	Aanslag Koninginnedag
1. Securitisering	<ul style="list-style-type: none"> • Ontruiming boulevard • Persconferenties driehoek 	<ul style="list-style-type: none"> • Dodenherdenking • Theater Orpheus
2. Sociale extensivering	<ul style="list-style-type: none"> • Jihadisch terrorisme • Etniciteit 	<ul style="list-style-type: none"> • Solisten, autochtone man • Diffuse dreiging
3. Geografische extensivering	<ul style="list-style-type: none"> • Lokale afhandeling 	<ul style="list-style-type: none"> • Gefaseerde afschaling
4. Historische extensivering	<ul style="list-style-type: none"> • Madrid, Londen • Eerdere dreigingen Ikea 	<ul style="list-style-type: none"> • 9/11, Van Gogh, Fortuyn • School shootings • Publieke zelfmoorden
5. Retorische extensivering	<ul style="list-style-type: none"> • Bars, zakelijk 	<ul style="list-style-type: none"> • Behoud open karakter • Kanaliseren collectieve stress • Terugkeer normaliteit

3. Geografische extensivering

- Geografische, historische en retorische extensivering komen vaak in onderlinge samenhang voor. Dat hangt samen met onduidelijkheid over (het doel van) de dreiging waardoor de dreiging zowel geografisch wordt uitgebreid alsook historisch aan meerdere gebeurtenissen wordt gekoppeld. Deze vormen van extensivering zijn slechts gedeeltelijk te beïnvloeden door de overheid. We concluderen dat de afhandeling van lokale dreiging zoveel mogelijk tot dit lokale niveau te beperken om zodoende bij te dragen aan lage performativiteit. Dat vergt niettemin zorgvuldige communicatie. Voorkomen moet worden dat later niet alsnog blijkt dat sprake was van een landelijke of internationale dreiging.

4. Historische extensivering

- Historische extensivering is moeilijk te beïnvloeden. Zo resulteerde de aanslag op Koninginnedag in het mediadiscours in vergelijkingen met onder meer de Vuurwerkcramp in Enschede, *school shootings* en zelfs de Molukse dreiging. In het publieke discours wordt de nieuwe dreiging c.q. daad van extreem geweld haast automatisch vergeleken met andere gebeurtenissen in binnen- en buitenland. Historische analogieën spelen snel op. Het is aan de autoriteiten om die associaties, historische analogieën en referenties aan al bestaande dreigings- en vijandbeelden te bevestigen of te weerleggen. Wanneer een associatie de stigmatisering of angst vergroot, en de informatie is reeds beschikbaar waaruit blijkt dat de associatie niet klopt, dan moet dat zo snel mogelijk naar buiten worden gebracht.

5. Retorische extensivering

- In deze vorm van extensivering staat taalgebruik van bestuurders, woordvoerders en andere betrokkenen centraal. Taalgebruik of woordkeuze is beïnvloedbaar. De gebruikte woorden en gebezigde taal kan allerlei onwenselijke maatschappelijke effecten uitoefenen, waaronder ridiculisering, woede, verontwaardiging, polarisatie en stigmatisering. De retorische extensivering van bestuurlijke actoren in de Apeldoorn-casus was laag. Het optreden van de driehoek, de burgervader voorop, straalde rust, gezag en vertrouwen uit en het optreden stond voornamelijk in het teken van hulpverlening en rouwverwerking. Dit werd door de bevolking als zeer positief ervaren. Ook faciliteerden de bestuurlijke autoriteiten door hun optreden en taalgebruik de overgang van het collectieve drama naar de

normaliteit. Zo wees de Apeldoorns burgemeester er herhaaldelijk op dat na de emoties en collectieve rouwverwerking het ook zaak was de draad gezamenlijk weer op te pakken. We concluderen dan ook dat niet alleen feitelijke en zakelijke communicatie van belang is in de nasleep van een incident – maar dat juist het inspelen op maatschappelijke sentimenten, het aansluiten bij bestaande gevoelens en het creëren van onderlinge betrokkenheid belangrijk is. Ook onderling afgestemde mediaoptredens zoals het geval was in de Rotterdamse casus strekt tot aanbeveling.

Overzichtstabel casus 2010

Illustraties 2010	Damschreeuwer	Arrestaties kerstavond
1. Securitisering	<ul style="list-style-type: none"> • Aanloop naar Dodenherdenking • Hoog op de landelijke agenda • Politisering • 10 jaar na 9/11 	<ul style="list-style-type: none"> • Aanhoudingen: kapotte ruiten, ingetrapte deuren • Politisering
2. Sociale extensivering	<ul style="list-style-type: none"> • Beperkt tot individuele verdachte • Solisten 	<ul style="list-style-type: none"> • Sterke sociale extensivering • Context van Somalische gemeenschap in Nederland • Vatbaarheid voor radicalisering
3. Geografische extensivering	<ul style="list-style-type: none"> • Lokaal beperkt 	<ul style="list-style-type: none"> • Beperkt tot plek van aanhoudingen • Deskundigen plaatsen gebeurtenissen in context Jemen/VS/Zweden/Denemarken
4. Historische extensivering	<ul style="list-style-type: none"> • Voorbereiding op herdenking • Dodenherdenking 2003 • Koninginnedag 2009 	<ul style="list-style-type: none"> • Link naar eerdere aanslagen rond kerst (aanhoudingen België, VS)
5. Retorische extensivering	<ul style="list-style-type: none"> • Toon vanuit overheid zakelijk • Discussie die volgt juridisch karakter 	<ul style="list-style-type: none"> • Ernstige, acute dreiging • Toon vanuit overheid zakelijk • Duiding vanuit AIVD/NCTb sterk

6. Signifiers

Naast deze bovenstaande factoren zijn tevens enkele factoren geïdentificeerd die eveneens invloed uitoefenen op de wijze waarop de bevolking op het overheidsoptreden reageert. De in de casusstudies onderscheiden groepen, ook wel target audiences, zoals etnische gemeenschappen en culturele of religieuze belangengroepen kunnen sterk reageren op overheidsmaatregelen, met andere woorden terecht dan wel onterecht aanstoot nemen of gebruskeerd worden door het optreden van de overheid. Deze zogenaamde signifiers dragen bij aan polarisatie, vervreemding en radicalisering van individuen en groepen. Tevens kunnen signifiers bijdragen aan politisering, prioritering of securitisering van de dreiging en daarmee angst aanwakkeren. Deze signifiers houden dan ook in belangrijke mate verband met de organisatie en regie van het bestuurlijke crisismangement.

De belangrijkste sleutelmomenten die reacties in de bevolking uitlokken, de performativiteit kunnen verhogen en daarom voor bestuurders als aandachtspunten gelden zijn:

Signifiers	Beschrijving
1. Organisatie en regie	<ul style="list-style-type: none"> • Organisatiefalen: nalatigheid overheidsinstanties • Gebrekkige coördinatie en regie: diverse woordvoerders, verschillende organisaties • Zichtbare opschaling: decentraal naar centraal • Zelfstandige agendering dreiging door onder andere persconferenties
2. Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • Disproportionele maatregelen (dat kan een subjectieve aangelegenheid zijn, als een groep het als zodanig voelt, is het zo voor die groep) • Voorbarige maatregelen • Stand alone maatregelen, d.w.z. maatregelen die zonder tekst en uitleg worden getroffen • Beeldbepalende c.q. zichtbare maatregelen: beklivende beelden
3. Communicatie	<ul style="list-style-type: none"> • Inhoud dreiging (doelwit, persoonskenmerken verdachten) • Expliciet en onnodig communiceren details zoals etniciteit en religie • Reputatiecommunicatie: volharding in eigen gelijk • Historische context: vergelijkbare incidenten in het verleden en toekomstige context: bepalende gebeurtenissen in de nasleep.

4 Performativiteit: slotbeschouwing

4.1 Inleiding

We sluiten deze casestudie af met een korte beschouwing over performativiteit in het licht van de gereconstrueerde cases. Na de beschouwing volgen enkele conclusies en aanbevelingen. De aanbevelingen zijn gegroepeerd naar communicatie, inhoud en organisatie.

4.2 Beschouwing

Uit de reconstructies van het publieke en mediadiscours in de vier bestudeerde casus blijkt dat het overheidsoptreden van invloed is op de verschillende vormen van extensivering en securitisering. Tegelijk concludeerden we dat het vaak moeilijk is voor de overheid bepaalde vormen van securitisering en extensivering tegen te gaan of te veranderen. Daarvoor zijn twee simpele verklaringen voorhanden.

Ten eerste, zal de overheid in gevallen van terreurdreiging – na zorgvuldige weging van de kwaliteit van de ontvangen dreigingsinformatie – het zekere voor het onzekere nemen. De veiligheid van burgers en de bescherming van de democratische rechtstaat staan immers voorop. De veiligheidsmaatregelen die worden getroffen kunnen met de *benefit of hindsight* voorbarig en disproportioneel ogen, maar op het moment zelf wordt daarentegen uit voorzorg voor andere maatregelen geopteerd. Die maatregelen tellen, want zij bepalen het beeld in het publieke discours.

Ten tweede moge duidelijk zijn dat de overheid niet als enige het publieke en mediadiscours bepaalt, laat staan controleert. Een keur aan belangengroepen, mediaoutlets, bloggers en burgers beïnvloeden met meer of minder succes het publieke debat en beeldvorming. De beeldvorming die ontstaat na crises en rampen, maar ook na terreuraanslagen moet dan ook begrepen worden als een *sense-making process* waarin de werkelijkheid in interacties tussen verschillende individuen en groepen tot stand komt en *geconstrueerd* wordt.¹² Dat laat onverlet dat de overheid, gelet op haar relatieve machtspositie, door publieke optredens van bestuurders, door speech acts, door concrete maatregelen, het publiek discours beïnvloedt.

Het beeld van dreiging en gevaar ligt voor een belangrijk deel besloten in het spectaculaire karakter van terreuraanslagen zelf. Meest sprekende en beeldbepalende voorbeeld is 9/11, maar ook andere gebeurtenissen, zoals de aanslagen in Luik en Toulouse, die zich onder toezicht oog van de natie ontrollen, bepalen het beeld van de aanslag. Ook de manier waarop media berichten over de daad bepaalt in belangrijke mate welke dreigings- en vijandbeelden in het discours ontstaan. Zo stelt Hoffman: "without the media's coverage the act's impact is arguably wasted, remaining narrowly confined to the immediate victim(s) of the attack, rather than reaching the wider 'target audience' at whom the terrorists' violence is actually aimed."¹³ Die beelden corresponderen overigens, maar dit zij bekend, niet noodzakelijkerwijs met de feitelijke dreiging.

Toch zijn terroristen en extremisten niet de enigen die het beeld bepalen.¹⁴ Ook de overheid speelt daarbij nadrukkelijk een rol, zoals De Graaf¹⁵ heeft aangetoond en zoals wordt bevestigd in deze casusstudies. In tijden van crisis wenden mensen zich namelijk tot de overheid en in het bijzonder tot

¹² Falkheimer, J., Heide, M., Multicultural Crisis Communication: Towards a Social Constructivist Perspective, in: International Seminar. Communications and Terrorism, ERC, NCTb, SEMA, 2006.

¹³ Hoffman, B., Inside Terrorism, 2006, p.174.

¹⁴ Vandaar ook dat Beunders opmerkt: 'wie als eerste een label weet te geven aan de gebeurtenissen en beelden ervan, heeft een vaak niet meer in te halen voorsprong' en 'de toon en bewoordingen van berichtgeving, en discussie, over terrorisme is cruciaal voor de sturing van de percepties bij de burger. Beunders, H., Media en terrorisme, p.373-400, in: Muller, E.M., Rosenthal, U., de Wijk, R., Terrorisme. Studies over terrorisme en terrorismebestrijding, 2008, p.385.

¹⁵ Graaf, de, B., Theater van de angst, 2010.

publieke leiders zoals burgemeesters, staatshoofden en regeringsleiders: hoe reageren zij op de gebeurtenissen? Illustratief is het optreden van Koninginnedag Beatrix na het drama in Apeldoorn, wanneer het staatshoofd het volk op televisie toespreekt. Uit de befaamde zucht spreekt empathie en medeleven met de slachtoffers. Stralen onze bestuurders in hun optreden rust en vertrouwen uit dan heeft dat een belangrijke symbolische en kalmerende werking richting de bevolking (lees: zij hebben de situatie onder controle). Uiteraard geldt, het zij gezegd, dat de overheid niet de enige is die communiceert en bovendien geen regie, laat staan controle heeft over informatie in het publieke discours. Er zijn namelijk diverse andere informatieproducenten actief.¹⁶ Toch is de spreekwoordelijke 'eerste klap een daalder waard'. En die reactie heeft de overheid grotendeels zelf in de hand.

4.3 Bespiegelende conclusies

De invloed die de overheid kan uitoefenen op het beeld dat ontstaat van een dreiging en, zowel door communicatie als door beleidsmaatregelen maken het dan ook noodzakelijk de mogelijke effecten van het overheidsoptreden in brede zin op de verschillende target audiences, te beoordelen. Daarom volgt hieronder een aantal conclusies op basis van de uitgevoerde analyse.

1. Uitgaande van de cases, wordt duidelijk dat overheden zich niet altijd bewust zijn van de onbedoelde effecten die uitgaan van overheidsoptreden. Hiermee doelen we op de verborgen communicatie die uitgaat van operationeel-tactische (veiligheids)maatregelen zoals bijvoorbeeld de ontruiming van de Ikea-boulevard en de zichtbare aanhoudingen van de Somaliërs door de Dienst Speciale Interventies. Die publieke zichtbare maatregelen resoneren sterk in het publieke discours en leiden mogelijk tot maatschappelijke onrust, angst en onveiligheidsgevoelens. Maar ook tot het in twijfel trekken van het nut van, als ook de verontwaardiging over, dat optreden. Dat op zijn beurt heeft op termijn mogelijk negatieve gevolgen voor het vertrouwen in, en de geloofwaardigheid van, het optreden. Meer traditionele opvattingen over communicatie zoals dat communicatie op vertrouwde wijze (persconferenties, persberichten) en via bekende outlets (dagbladen, interviews in actualiteitenrubrieken) tot stand komt, mogen worden verlaten. Het gaat tegenwoordig om meer en om én-én.
2. De mate van performativiteit is sterk contextafhankelijk. Niet iedere dreiging of aanslag is vanzelfsprekend even explosief. Om die reden heeft de ene casus ook een hoger performatief gehalte dan de ander. De mate van performativiteit hangt samen met de achtergronden, de werkwijze en beoogde doelwitten van de dreiging én met de manier waarop de overheid op deze dreiging reageert. Van belang is zowel de reacties van de zogenaamde *target audiences* als de *receiving audience* te peilen en hierop te acticeren.
3. Performativiteit bestaat uit diverse componenten: speeches, beleid en maatregelen. Naast traditionele vormen van communicatie (onder andere: persconferenties, persberichten) zitten er ook *messages* besloten in beleid, publieke optredens van bestuurders en maatregelen. De ontruiming van een woon- of winkelwijk heeft een eigen effect op de beeldvorming. Al deze vormen tezamen beïnvloeden de performativiteit. De mate van performativiteit kan worden beïnvloed door een inschatting van en anticipatie op de maatschappelijke effecten van het overheidsoptreden.
4. In meerdere cases ontbreekt voor zover bekend tussentijdse reflectie vanuit de overheid op de effectiviteit van publiekscommunicatie. Gelet op de commotie en negatieve toon die het optreden van de autoriteiten kan sorteren kan tussentijdse reflectie gelegenheid bieden tot herziening van de gehanteerde communicatiestrategie. Een hulpmiddel is een zogenaamde omgevingsscan- en analyse om optimaal geïnformeerd te zijn en te blijven over wat er speelt. Waar kun je dan op meten? Wat leeft bij het algemene publiek (feiten, geruchten), wat speelt er bij de target audiences (slachtoffers, omwonenden), hoe bericht de media (toon berichtgeving, feiten, geruchten), wat gebeurt er op internet: (nieuwssites, weblogs, fora, Twitter, YouTube. Probeer

¹⁶ Boin, A., e.a., *The Politics of Crisis Management. Public Leadership under Pressure*, 2008, p.70-72.

daar als overheid een analyse van te maken waarbij de aandacht ligt op de beoordeling van het overheidsoptreden.

5. In elke casus constateren we eenzelfde patroon in de tijd: het motorisch moment (dat wil zeggen: het moment dat een dreiging ontstaat of het moment waarop een incident plaatsvindt), een eerste beeld dat ontstaat over het incident of de dreiging uit een samenspel tussen diverse actoren (de overheid, media, politici, burgers) en daarna een aantal punten in de tijd waarop dat beeld verandert.
6. Het beeld wordt in de eerste 24 uur bepaald: dan is er vanuit slachtoffergroepen en de bevolking de grootste behoefte aan informatie. In die eerste 24 uur wordt doorgaans de eerste persconferentie belegd vanuit de overheid, verschijnen veel berichten op internetfora en mediawebsites, wordt via televisieprogramma's veel aandacht besteedt aan de gebeurtenis en publiceren de landelijke kranten hun eerste artikelen over de dreiging of het incident. Bovendien worden de meeste beleidsmaatregelen vanuit veiligheidsdiensten in de eerste 24 uur genomen en die maatregelen dragen bij aan een hoge of lage performativiteit.
7. Duiding heeft prominentie in de eerste dagen. De week na de gebeurtenis gaat het over het algemeen minder om wat er precies is gebeurd en meer om de *betekenis* en het *duiden* van het incident. De uitlatingen van bestuurders worden gewogen, het optreden van politie- en andere hulpdiensten bediscussieerd en op hun rechtmatigheid, effectiviteit en doelmatigheid beoordeelt. Het overheidsoptreden is *out there*, onderdeel van discussie in het publieke debat. De beelden en sentimenten die ontstaan in dagbladen, websites en internetfora zijn door overheidsorganisaties dan lastig meer te beïnvloeden, maar dienen – waar relevant voor de beheersing van maatschappelijke onrust en gevoelens van angst en onveiligheid- wel meegenomen te worden in geplande publieke optredens.
8. Sleutelgebeurtenissen in de nasleep bepalen mede het beeld. In nasleep op langere termijn doen zich vaak gebeurtenissen zoals publicaties van onderzoeksrapporten door onderzoeksinstanties en rechtszaken voor, waardoor het incident opnieuw wordt geagendeerd. Oude beelden worden op televisie herhaald, journalisten blikken met slachtoffers en andere betrokkenen terug op de gebeurtenissen, er volgen formele en informele reacties van bestuurders, politici en deskundigen. Bovendien werpen incidenten in bepaalde omstandigheden hun schaduw vooruit. Dit was bijvoorbeeld het geval na Apeldoorn. Enkele dagen later vond namelijk de nationale Dodenherdenking op de Dam plaats, waarbij de leden van de koninklijke familie traditioneel acte de presence geven, en de herdenkingsbijeenkomst in theater Orpheus. Deze publieksbijeenkomsten werden in het licht van de gebeurtenissen op 30 april omgeven door redelijk massieve en zichtbare veiligheidsmaatregelen, leidend tot een hoge mate van securitisering. Veel van deze gebeurtenissen zijn vooraf te voorzien. Dat betekent dat tijdig nagedacht kan worden hoe de mate van performativiteit op die momenten door middel van communicatie in de gewenste richting te beïnvloeden.

4.4 Aanbevelingen

1. Communicatie

- Het Gouden Uur: het eerste uur na een crisis of incident wordt beschouwd als het 'gouden uur'. In deze korte periode is het van groot belang als overheid een kort statement op te stellen waarin drie elementen aan de orde komen: duiding, bevestiging, ontkrachting. Mensen hebben behoefte aan een eerste duiding van het incident: wat is er precies gebeurd en wat betekent dat? Door een kort statement, zoals dat van de Apeldoornse burgemeester voor de poorten van paleis het Loo, geeft de overheid aan de bevolking het signaal af: de gebeurtenissen hebben onze aandacht.

- Zorg voor onderling afgestemde en gecoördineerde informatievoorziening tussen betrokken overheidsorganisaties. Een eenduidige boodschap en *tone of voice* van de centrale woordvoerders strekt tot aanbeveling. Nu zit er vaak ruis in de communicatie tussen de lokale driehoek of tussen de landelijke en de lokale veiligheidsdiensten. Dit leidt tot twijfel en onduidelijkheid leidt omdat burgers niet weten welke persoon of instantie geloofd moet worden.
- De overheid moet in crisissituaties blijven communiceren, ook als er geen nieuws is. Bij gebrek aan informatie vanuit de overheid gaan media/burgers immers speculeren. Dus: blijf communiceren! Zijn er geen nieuwe feiten? Communiceer dan over het proces: “Geen nieuws is ook nieuws”. Wees open: wat weten we, wat weten we (nog) niet? Lieg nooit!
- ‘Stealing Thunder’: breng fouten zelf naar buiten. Burgers hebben begrip voor maatregelen in crisissituaties zolang duidelijk is waarom deze genomen worden en zolang er sprake is van proportionaliteit. Burgers hebben ook begrip voor fouten – maar ook daar geldt: wees open over gemaakte fouten, biedt excuses aan. Doe niet aan reputatiecommunicatie.
- Voorkom zogenaamde reputatiecommunicatie, zeker in gevallen waarin aanhoudende kritiek bestaat op de personen en instituties wiens reputatie in geding zijn. Volharding kan de maatschappelijke verontwaardiging en ridiculisering intensiveren en leiden tot vertrouwensverlies. Het publiek afleggen van verantwoording, nazorg aan slachtoffers en eventuele ‘fouten’/onzorgvuldigheden toegeven. Ook het aanbieden van verontschuldigheden kan helpen.
- “Rumour unanswered within 24 hours becomes true”. Aansluitend bij de eerste aanbeveling: het is van groot belang geruchten die onjuist zijn te ontkrachten. Daarvoor is voortdurende monitoring van wat er speelt in de media, op internet, op televisie en op social media onontbeerlijk.

2. Inhoud

- Vermijd onnodige retoriek en ‘grote woorden’ als ‘vijand’ en ‘oorlog’. Spreek bijvoorbeeld over een ‘verschrikkelijk incident’ of ‘verschrikkelijke gebeurtenis’ zolang niet helder is of er sprake is van een terroristische aanslag. Zolang niet zeker is of de daders religieuze of etnische motieven hebben, is het verstandig om verwijzingen naar religies en etniciteit te vermijden. Ofwel communiceer alleen over relevante persoonskenmerken van verdachten. Een alternatief voor gebruikmaking van etniciteit is het bekendmaken van de nationaliteit.
- Toon medeleven en begrip voor collectieve emoties, kanaliseer deze emoties en initieer veerkracht: na rouwverwerking back to business as usual. Aandacht voor nazorg, aansluiten op maatschappelijke sentimenten en gevoelens van onrust en onzekerheid is essentieel. Dit wekt vertrouwen en roept het beeld op van een menselijke overheid, de zogenaamde *caring government*, die oog heeft en houdt voor het menselijk leed en hieraan gekoppelde aspecten als piëteit, herdenken en collectieve rouwverwerking.

3. Organisatie

- Zorg achter de schermen voor landelijke afstemming over de (mogelijke) vervolgmaatregelen, zoals het inperken / afgelasten van vieringen elders. Bij een incident met landelijke uitstraling helpt snelle, bestuurlijk gecoördineerde publiekscommunicatie paniek en angst te dempen en ongewenste bij-effecten te voorkomen.
- Zorg voor deugdelijke onderbouwing en legitimering van veiligheidsmaatregelen en tref geen stand alone maatregelen. Zorg dat maatregelen gepaard gaan met tekst en uitleg. Benoem tevens welke alternatieven zijn overwogen (en waarom daarvan is afgezien). Het

opstellen van een strategie helpt bij de beoordeling hoe nieuwe maatregelen zich verhouden tot de strategische uitgangspunten.

- Investeer in relaties met vertegenwoordigers/woordvoerders van etnische, culturele en religieuze maatschappelijke gemeenschappen en belangengroepen. Maak afspraken over de bijdrage die zij kunnen leveren aan het dempen van maatschappelijke onrust.
- In de overheidscommunicatie dient nadrukkelijk en vroegtijdig rekening te worden gehouden met private stakeholders. Hoe en wanneer worden betrokken bedrijven en hun medewerkers geïnformeerd? Daarbij dient tevens geanticipeerd te worden op de gevolgen van deze communicatie.
- Monitor de maatschappelijke reactie op het overheidsoptreden en specifieke maatregelen. Anders geformuleerd: haal buiten naar binnen. Zorg voor 'oor en oog' op de plaats van het incident. Zorg dat er continu sprake is van monitoring van het publieke en mediadiscours. Besteedt nadrukkelijk aandacht aan nieuwe (sociale) media zoals Facebook, Twitter, weblogs, internetfora.
- Bekijk welke individuen en/of partijen (on)bewust bijdragen aan politisering, polarisering en dreigings- en vijandbeelden en hoe daarop geanticipeerd kan worden.
- Buitenlandse pers: schakel zo nodig tolken in. Diverse incidenten hebben laten zien dat redelijke beheersing van het Engels onvoldoende is om tijdens crises goede woordvoering te verrichten. Het is van belang om richting buitenlandse en binnenlandse pers een consistente informatievoorziening te betrachten, om afwijkende - en mogelijk verwarrende - berichtgeving te voorkomen.

4.5 Tot slot

Vanuit de casusanalyse, de conclusies ten aanzien van performativiteit en de concrete aanbevelingen voor de crisiscommunicatie zijn wij gekomen tot een hulpmiddel voor bestuurders en adviseurs. Dit hulpmiddel sluit aan bij bestaande inzichten omtrent crisismanagement met name waar het de organisatie, regie en coördinatie betreft. Tegelijk biedt het specifieke onderdelen ten behoeve van het voorkomen van onbedoelde bijdragen aan gevoelens van angst, onzekerheid en onrust onder de bevolking.

Lijst van afkortingen

AIVD	–	Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst
BZK	–	Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
BRID	–	Bureau Regionale Inlichtingendienst
CDA	–	Christen Democratisch Appel
CoPI	–	Commando Plaats Incident
DKDB	–	Dienst Diplomatieke en Koninklijke Beveiliging
EOD	–	Explosieven Opruimingseenheid
GRIP	–	Gecoördineerde Regionale Incident Bestrijdingsprocedure
HOvJ	–	Hoofdofficier van Justitie
IOOV	–	Inspectie Openbare Orde en Veiligheid
KLPD	–	Korps Landelijke Politiediensten
NIK	–	Nationaal Informatie Knooppunt
NCTb	–	Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding
NR	–	Nationale Recherche
OM	–	Openbaar Ministerie
PD	–	Plaats Delict
PvdA	–	Partij van de Arbeid
RIK	–	Regionaal Informatie Knooppunt
RVD	–	Rijksvoorlichtingsdienst
ROT	–	Regionaal Operationeel Team
SGBO	–	Staf Grootschalig Bijzonder Optreden
SMN	–	Samenwerkingsverband van Marokkaanse Nederlanders
TEV	–	Teamleider Explosieven Verkenning

Bronnenlijst

Literatuur

- Beunders, H., Media en terrorisme, p.373-400, in: Muller, E.M., Rosenthal, U., de Wijk, R., *Terrorisme. Studies over terrorisme en terrorismebestrijding*, 2008.
- Boin, A., e.a., *The Politics of Crisis Management. Public Leadership under Pressure*, 2008.
- Buzan, B., Waever, O., Wilde, de, J., *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998.
- Falkheimer, J., Heide, M., Multicultural Crisis Communication: Towards a Social Constructivist Perspective, in: *International Seminar. Communications and Terrorism*, ERC, NCTb, SEMA, 2006.
- Graaf, de, B., *Theater van de angst*, 2010.
- Hoffman, B., *Inside Terrorism*, 2006.
- Lazarus, R.S., Folkman, S., *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer, 1984.

Gedrukte bronnen

Landelijke kranten

Algemeen Dagblad

De Pers

De Telegraaf

De Volkskrant

NRC Handelsblad

NRC Next

Trouw

Regionale kranten

Brabants Dagblad

Dagblad van het Noorden

De Stentor

De Twentsche Courant Tubantia

Eindhoven's Dagblad

Leeuwarder Courant

Reformatorisch Dagblad

Bladen

De Groene Amsterdammer

Elsevier

Het Parool

Nederlands Juridisch Dagblad

Internetbronnen

Fora

Fok.nl

Forums.marokko.nl

GeenStijl.nl

Indymedia.nl

Maroc.nl

Tweakers.net

Overige websites

Ad.nl

Depers.nl

Elsevier.nl

Nos.nl

Nrc.nl

Nu.nl

Trouw.nl

Vk.nl

YouTube

Televisiebronnen

AT5

De Wereld Draait Door

EenVandaag

Netwerk

Nieuwsuur

NOS-journaal

NOVA/Den Haag Vandaag

Pauw en Witteman

RTL Nieuws

RTV Rijnmond

Over het CTC

Het Centre for Terrorism and Counterterrorism (CTC) aan de Universiteit Leiden - Campus Den Haag doet onderzoek naar terrorisme, contraterroreisme, politiek activisme en radicalisering. Sinds de aanslagen op '9-11' staat de bestrijding van terrorisme hoog op de agenda. Dit verschijnsel is niet nieuw, maar constant in verandering. Hetzelfde geldt voor de pogingen dit te bestrijden. Het Centrum voor Terrorismen en Contraterroreisme (CTC) richt zich op een interdisciplinaire bestudering van terrorisme en contraterroreisme.

Aan een aantal universiteiten vindt onderzoek naar terrorisme en contraterroreisme plaats, maar vooral vanuit één discipline, bijvoorbeeld politicologie, criminologie of geschiedenis. Door vakgebieden te bundelen biedt het CTC een compleet beeld. Daarnaast is het onderzoek van het CTC beleidsgericht. Dit moet bijdragen aan de verhoging van de analysekwaliteit bij de verschillende overheidsdiensten die zich bezighouden met terrorismebestrijding.

Het CTC is een initiatief van de Nationaal Coördinator Terrorismedbestrijding en Veiligheid (NCTv) en de Universiteit Leiden - Campus Den Haag. De onderzoeksfocus ligt op het monitoren en signaleren van trends in zowel terrorisme, contraterroreisme en publieksreacties en het aanbevelen en evalueren van strategieën.

Meer informatie: www.campusdenhaag.nl/ctc

Over het COT

Het COT is een gespecialiseerd bureau op het gebied van veiligheids- en crisismanagement. Ons werkterrein strekt zich uit van vraagstukken over security ambities en de vormgeving van lokaal veiligheidsbeleid tot de voorbereiding op crisissituaties. Met onze kennis en kunde helpen we opdrachtgevers in complexe situaties waarbij grote risico's worden gelopen, strategische belangen op het spel staan en vaak vele stakeholders zijn betrokken. Advies, onderzoek, en training en oefening vormen de basis van onze dienstverlening. Het COT opereert vanuit Den Haag en is een volledige dochteronderneming van Aon Nederland.

Meer informatie: www.cot.nl

Dit rapport is uitsluitend bestemd voor de opdrachtgever. De inhoud van dit rapport is gebaseerd op omstandigheden bij en informatie ter beschikking gesteld door de opdrachtgever. Op geen enkele wijze kan worden gegarandeerd dat beschreven omstandigheden volledig in overeenstemming zijn met van toepassing zijnde wet- en regelgeving. Derden die van dit rapport kennisnemen kunnen aan dit rapport geen rechten ontleen.

© 2012 COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement B.V.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze rapportage mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement B.V.